

درس هشتم

سنت‌های خداوند در زندگی

در درس قبل، با حقیقت اختیار و رابطه آن با قضا و قدر الهی آشنا شدیم و دانستیم که قانون‌مندی و نظام حاکم بر جهان خلقت، تجلی تقدیر الهی و زمینه‌ساز حرکت و پویایی انسان و به‌کارگیری اراده و اختیار اوست. در این درس می‌خواهیم با برخی از قوانین و سنت‌های الهی، آشنا شویم تا بتوانیم با توجه به آنها بهتر برنامه‌ریزی کنیم و راه موفقیت را هموارتر سازیم.

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ
وَ نَبْلُوكُمْ بِالْأَشْرِّ وَ الْخَيْرِ فِتْنَةً
وَ إِنَّا نُرْجِعُونَ^۱

هرکسی طعم مرگ را می چشد
و قطعاً شما را با شر و خیر می آزمایشیم
و به سوی ما بازگردانده می شوید

أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكَوا
أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا
وَ هُمْ لَا يُفْتَنُونَ^۲

آیا مردم گمان کردند رها می شوند؛
همین که گویند ایمان آوردیم،
و آزمایش نمی شوند؟

كُلَّا نُمِدُّهُوُلَاءِ

کمک می کنیم هم به
اینان [نیکوکاران]

وَ هُوُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ

هم به آنان [بدکاران] از عطای
پروردگارت

وَ مَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا^۳

و عطای پروردگارت [از کسی] منع
نشده است

وَ الَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا
لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا

و کسانی که در راه ما جهاد کنند
حتماً آنان را به راه های خود هدایت
می کنیم

وَ إِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ^۴

همانا که خداوند با نیکوکاران
است.

وَ لَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا

آنان که کفر پیشه کرده اند تصور نکنند

۱- سوره انبیاء، آیه ۳۵

۲- سوره عنکبوت، آیه ۲

۳- سوره اسراء، آیه ۲۰

۴- سوره عنکبوت، آیه ۶۹

إِنَّمَا نُمَلِّ لَهُمْ
خَيْرًا لَّأَنفُسِهِمْ
إِنَّمَا نُمَلِّ لَهُمْ

اگر به آنان مهلت می‌دهیم
به نفع آنهاست
فقط به این خاطر به آنان مهلت
می‌دهیم

لِيَزِدُوا إِثْمًا
وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ^۱

که بر گناهان خود بیفزایند
و برای آنها عذابی خوارکننده است

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
سَنَسْتَدْرِجُهُمْ

و کسانی که آیات ما را انکار کردند
به تدریج گرفتار عذابشان خواهیم
کرد

مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ
وَأُمَلِّ لَهُمْ
إِنْ كِيدِي مَتِينٌ^۲

از آن راه که نمی‌دانند
و به آنها مهلت می‌دهم
همانا تدبیر من استوار است

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ
فَلَهُ وَعَشْرُ أَثْمَالِهَا
وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ
فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا
وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ^۳

کسی که کار نیکی بیاورد
ده برابر آن پاداش می‌گیرد
و کسی که کار بدی بیاورد
جز به اندازه آن کیفر نشود
و بر آنان ستم نرود

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا
وَاتَّقَوْا
لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم
بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ

اگر مردم شهرها ایمان آورده
و تقوا پیشه می‌کردند،
همانا برایشان می‌گشودیم
برکاتی از آسمان و زمین

۱- سوره آل عمران، آیه ۱۷۸

۲- سوره اعراف، آیات ۱۸۲ و ۱۸۳

۳- سوره انعام، آیه ۱۶۰

وَلَكِنْ كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُمْ

ولی تکذیب کردند، پس آنان را گرفتار

ساختم

به کیفر آن چه به دست آورده‌اند

بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ^۱

با تفکر در آیات، پیام‌های زیر را تکمیل کنید.

۱- هر انسانی در زندگی خود همواره به وسیله امور یا با امور در

معرض است

سوره / آیه

۲- هر کس ادعای ایمان کند، قرار می‌گیرد.

سوره / آیه

۳- رحمت واسعة الهی به همه افراد جامعه، چه نیکوکار و چه بدکار،

سوره / آیه

۴- خداوند کسانی را که در راه او قدم بردارند، به طور خاص ... می‌کند.

سوره / آیه

۵- خداوند به کافران مهلت می‌دهد و آنان از این مهلت

سوره / آیه

۶- برخی گناهکاران به دست خویش خود را در معرض هلاکت قرار می‌دهند و

گرفتار عذاب می‌شوند.

سوره / آیه

۷- خداوند پاداش کار نیک را چند برابر و کیفر کار بد را به اندازه خودش می‌دهد و این نشانه

..... الهی است.

سوره / آیه

۸- مطابق با قانون الهی، آینده انسان بر اساس رقم می‌خورد.

سوره / آیه

۱- سوره اعراف، آیه ۹۶

سنت‌های الهی

بر اساس تقدیر الهی، جهان خلقت قانون‌مند است و پدیده‌های آن در دایره قوانین خاصی حرکت می‌کنند و بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند و مسیر تکاملی خود را می‌پیمایند. این قانون‌مندی، اختصاص به پدیده‌های طبیعی ندارد و زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها را هم دربر می‌گیرد. قرآن کریم از این قوانین با عنوان «سنت‌های الهی» یاد کرده و انسان‌ها را به شناخت آنها، به خصوص سنت‌های مربوط به زندگی انسان‌ها دعوت نموده است.^۱

شناخت قوانین جهان خلقت از طریق علمی مانند فیزیک و شیمی و زیست‌شناسی سبب آشنایی ما با نشانه‌های الهی و نیز بهره‌مندی از طبیعت می‌شود. اما شناخت قوانین حاکم بر زندگی انسان‌ها، موجب نگرشی صحیح نسبت به تلخی‌ها و شیرینی‌ها، شکست‌ها و موفقیت‌ها، بیماری و سلامت و به‌طور کلی همه حوادث زندگی می‌شود و دیدگاه ما را نسبت به وقایع و حوادث جهان از دیگران ممتاز می‌سازد و بالاخره این شناخت در روابطمان با خدا، خود، دیگران و خلقت تأثیر به‌سزایی دارد. برخی از این سنت‌ها عبارت‌اند از:

۱- سنت امتحان و ابتلاء: ابتلاء در لغت به معنای امتحان است و در این جا به معنای قرار دادن فرد در موقعیتی است که صفات درونی خود را بروز دهد و آشکار نماید و درستی یا نادرستی آنچه را ادعا کرده مشخص سازد؛ البته میان امتحان الهی و امتحان بشری تفاوت وجود دارد و آن تفاوت این است که ما غالباً از حقیقت درون افراد بی‌خبر هستیم و می‌کوشیم تا از طریق آزمایش و امتحان به آگاهی لازم برسیم ولی امتحان خداوند علیم برای آگاه شدن از درون افراد نیست بلکه برای رشد دادن و بروز و ظهور استعدادها و نشان دادن تمایلات درونی افراد است.^۲

این سنت عام‌ترین و فراگیرترین قانون خداوند است که ثابت و همیشگی است و شامل همه انسان‌ها در همه دوران‌ها می‌شود. به عبارت دیگر: زندگی هر انسانی، چه مؤمن و چه کافر، چه فقیر و چه غنی، چه سیاه و چه سفید، صحنه امتحان‌ها و آزمایش‌هاست. هویت و شخصیت انسان‌ها با این ابتلائات ساخته می‌شود و شناخته می‌گردد. از این رو، کوچک‌ترین حادثه‌ای که پیرامون ما رخ می‌دهد، امتحانی برای ماست تا روشن شود که ما نسبت به آن حادثه چه تصمیمی می‌گیریم و چگونه عمل می‌کنیم. عمل درست، رشد و کمال به و عمل غلط عقب‌ماندگی و خسران ما را به دنبال دارد.

پیام شماره
.....

۱- سوره احزاب، آیه ۶۲؛ سوره فتح، آیه ۲۳؛ سوره نساء، آیه ۲۶؛ سوره آل عمران، آیه ۱۳۷

۲- المیزان، جلد اول، ذیل آیه «و اذا ابتلی ابراهیم...» (سوره بقره، آیه ۱۲۴)

موفقیت در هر مرحله‌ای از امتحان سبب ورود انسان به مرحله‌ای برتر می‌شود و او را با امتحان‌های جدیدتر روبه‌رو می‌کند؛ درست مانند دانش‌آموزی که با موفقیت در هر امتحانی وارد مرحله‌ای بالاتر از امتحانات می‌گردد. به‌طور مثال، اگر انسان اعلام ایمان به خداوند و بندگی او کند، وارد امتحان‌ها و آزمایش‌های خاص آن می‌شود و به میزانی که در آزمون‌های اولیه سربلند بیرون آید، قدم در آزمون‌های بعد می‌گذارد و برای کسب کمالات برتر آماده می‌شود.

امام صادق علیه السلام درباره رابطه مراتب ایمان و مراتب امتحان می‌فرماید:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُ
بِمَنْزِلَةِ كَفَّةِ الْمِيزَانِ
كُلَّمَا زِيدَ فِي إِيْمَانِهِ
زِيدَ فِي بَلَاءِهِ^۱
به راستی که مؤمن
به منزله کفه ترازوست
هر اندازه ایمانش افزوده شود،
امتحان‌ش نیز سنگین‌تر می‌شود

ممکن است پرسید: خداوند با چه چیزی ما را امتحان می‌کند؟

خداوند با هر امر خیر یا شری ما را می‌آزماید.

پیام شماره

بیماری یا سلامت، فقر یا ثروت، از دست دادن پدر و مادر یا داشتن پدر و مادر، بارش باران یا وقوع خشکسالی و به‌طور کلی هر حادثه شیرین یا تلخ، مواد امتحانی ما به حساب می‌آیند و نحوه مواجهه ما با آنها پیروزی یا شکست ما را رقم می‌زند و مهیای امتحانی دیگر می‌سازد.

باسخ سوالات شما

ممکن است این سؤال برای شما پیش آید که چگونه هر حادثه شیرین یا تلخی وسیله ابتلا و امتحان ما است؟

بسیاری از افراد امور روزمره زندگی را اغلب جریاناتی عادی و نه آزمایش و امتحان تلقی می‌کنند و می‌پندارند که امتحانات الهی به لحظات سرنوشت‌ساز و استثنایی زندگی اختصاص دارد و در چنین لحظاتی است که ایمان آدمی آزمایش می‌شود در صورتی که با نگاهی دقیق درمی‌یابیم که هر ساعت از عمر ما با ده‌ها امتحان الهی همراه است و شکست یا پیروزی ما لحظه به لحظه در پرونده اعمال ما ثبت می‌گردد.

همین که هر لحظه در مورد افرادی که با آنان مواجه می‌شویم قضاوت می‌کنیم خود نوعی امتحان است اگر خدای ناکرده در فکر و اندیشه خود با سوء ظن با دیگران مواجه شویم در آزمایش شکست خورده‌ایم. هم‌چنین در مواجهه با هر عملی از طریق توجه به رعایت حریم واجبات و محرمات امتحان می‌شویم، در هنگام حضور در میان مردم از طریق رعایت حقوق دیگران مورد آزمایش قرار می‌گیریم.
به‌طور کلی جای جای زندگی انسان محلی برای امتحان اوست.

تفکر در متن

* چه تفاوت‌هایی میان کسی که مصیبت و گرفتاری را امتحان الهی می‌داند با کسی که آن را یک پیشامد طبیعی می‌شمارد، وجود دارد؟

..... ۱-

..... ۲-

..... ۳-

۲- امداد عام الهی: سنت دیگر، سنت امداد الهی است. وقتی انبیاء مردم را به دین الهی فرا می‌خوانند، مردم در برابر این دعوت دو دسته می‌شوند: دسته‌ای به ندای حقیقت پاسخ مثبت می‌دهند و هدایت الهی را می‌پذیرند و دسته‌ای لجاجت ورزیده و در مقابل حق می‌ایستند. خداوند، سنت و قانون خود را بر این قرار داده که هر کس هر کدام از این دو راه را برگزیند، بتواند از همین امکاناتی که خدا در اختیار آنها قرار داده (مانند قدرت اراده، توان جسمی و فکری، امکانات موجود در جهان خلقت و...) استفاده کند تا در مسیری که انتخاب کرده، به پیش رود و سرشت خود را آشکار کند. یعنی خداوند امکانات و لوازم رسیدن به خواسته‌ها و هدف‌های هر دو گروه را فراهم کرده است. کسی که راه حق را برمی‌گزیند، لوازم و امکانات رسیدن به حق را می‌یابد و مراتب کمال را می‌پیماید و افرادی که فقط دنیا را انتخاب کرده‌اند و برای آن می‌دوند، همان را به دست می‌آورند.^۱ البته اینان عواقب زاینبار تصمیم غلط خود را در آخرت مشاهده خواهند کرد. بنابراین روی آوردن دنیا و لذت‌های دنیایی به برخی انسان‌های گناه‌کار نشانه‌ای لطف خداوند به آنان نیست. قرآن کریم در این باره می‌فرماید:

۱- سوره اسراء، آیات ۱۸ تا ۲۰.

هر کس زندگی دنیا و تجملات آن را بخواهد، حاصل کارهایشان را در همین دنیا به آنان می دهیم و کم و کاستی نخواهند دید. اما اینان در آخرت جز آتش دوزخ ندارند و هر چه در دنیا کرده اند بر باد رفته و کار و کردارشان باطل است.^۱

۳- امداد خاص (توفیق الهی): امداد خاص خدای متعال نسبت به آنان که با نیت پاک، قدم در راه حق می گذارند و سعادت جهان آخرت و رضایت پروردگار را هدف خود قرار دهند، «توفیق الهی» نام دارد. توفیق در لغت به معنای آسان کردن است و در این جا به این معناست که همراه با سعی و تلاشی که انسان از خود نشان می دهد، خداوند نیز شرایط و اسباب را چنان فراهم می سازد که وی بتواند آسان تر به مقصد برسد.

یکی از جلوه های این توفیق، نصرت و هدایت الهی به دنبال تلاش و مجاهدت است.^۲ خداوند، انسان تلاشگر و مجاهد را حمایت می کند، دست او را می گیرد و با پشتیبانی خود به پیش می برد.
پیام شماره
.....

جلوه های دیگر آن، ایجاد زمینه مناسب برای رشد و تعالی شخص مؤمن مانند یافتن دوست خوب، شرکت در یک جلسه قرآنی و خواندن یک کتاب تأثیرگذار و هدایت گر و پیدا کردن توفیق توبه و استغفار است.

در کسب توفیق الهی، عامل درونی هم نقش تعیین کننده دارد. دو نفر با هم آیاتی را از رسول مکرم می شنوند، اما این آیات ایمان یکی را تقویت می کند و بر لجاجت و کفر دیگری می افزاید. دو نفر با هم از کنار مسجد می گذرند و صدای اذان را می شنوند، یکی به سوی مسجد می رود و دیگری بدون توجه از کنار مسجد می گذرد.

۴- سبقت رحمت بر غضب^۳: از آنجا که خداوند به بندگان خود محبت دارد، با همه آنان چه نیکوکار و چه گناهکار، به لطف و مهربانی رفتار می کند. او به بندگان خود اعلام می کند که: **پروردگار شما رحمت را بر خود واجب کرده است.^۴**

حتی آنجا که خداوند بر کسی غضب می کند، باز هم از دریچه لطف و رحمت است، مانند مادری که بر فرزندش سخت می گیرد و یا در مواردی او را تنبیه می کند تا او را از اشتباه باز دارد و به هیچ

۱- سوره هود آیات ۱۵ و ۱۶

۲- سوره آل عمران، ۱۲۳ تا ۱۲۵؛ سوره انفال، آیه ۴۴؛ سوره بقره، آیه ۲۴۹

۳- مقصود از غضب الهی، محروم کردن ظالمین و فاسقان از برخی نعمت ها و گرفتار کردن آنها در عذاب های دنیوی و اخروی است.

۴- سوره انعام، آیه ۵۴

وجه قصد انتقام‌گیری از فرزند خود را ندارد. از همین جهت است که راه بازگشت گناهکار همیشه باز است.

آمزش برخی گناهان با توبه، آمزش برخی دیگر با انجام کار نیک، حفظ آبروی بندگان گناهکار و پوشاندن گناهان از چشم مردم، پذیرش عبادت اندک و رضایت سریع از کسی که طلب آمزش کرده، نمونه‌هایی از سبقت رحمت بر غضب است.

یکی از موارد سبقت رحمت بر غضب آنجاست که وقتی انسان کار نیکی انجام می‌دهد، خداوند به فرشته‌اش دستور می‌دهد که فوراً آن را ثبت نماید. اما وقتی گناهی مرتکب می‌شود، از فرشته خود می‌خواهد که صبر کند تا بنده توبه کند و جبران نماید و در صورتی که بنده توبه نکرد، آن گناه را ثبت نماید. همچنین خداوند عمل نیک را چند برابر پاداش و کار بد را فقط به اندازه خودش جزا می‌دهد.

۵- املاء و استدراج: انسانی که به دام گناه می‌افتد، خداوند برای او شرایطی فراهم می‌کند که توبه کند و از گناه دوری نماید و اگر بارها گناه کرد و توبه نمود، باز هم خداوند از گناه او می‌گذرد. اما اگر کسانی چنان در گناه و باطل پیش روند که از کار خود خرسند باشند و با حق دشمنی ورزند، خداوند به آنها فرصتی می‌دهد و آنها این فرصت را وسیله غوطه‌ور شدن در تاریکی‌ها قرار می‌دهند؛ به طوری که اگر در ابتدا اندک امیدی وجود داشت که نور حقی در دل آنها بتابد، به تدریج چنین امیدی بر باد رفته و به شقاوت ابدی گرفتار می‌شوند. درحقیقت، مهلت‌ها و امکانات، با اختیار و اراده خودشان به صورت بلای الهی جلوه‌گر شده و باعث می‌شود که بار گناهان آنان هر روز سنگین و سنگین‌تر شود. این سنت، که از جمله سنت‌های حاکم بر زندگی معاندان و غرق شدگان در گناه است، سنت «املاء» یا «امهال»^۱ نام دارد.

پیام شماره

گاهی خداوند علاوه بر مهلت دادن، بر امکانات گمراهان می‌افزاید و آنها با استفاده از همین امکانات، و با اصرار خود بیشتر در فساد فرو می‌روند و قدم به قدم از انسانیت فاصله گرفته، و به تدریج به سوی هلاکت ابدی نزدیک‌تر می‌شوند. چنین حالت تدریجی در حرکت به سوی عذاب الهی را سنت «استدراج» می‌خوانند.

قرار گرفتن در دایره سنت املاء و سنت استدراج نتیجه عمل خود انسان‌هاست. بنابراین باید بکوشیم که در دایره این سنت‌ها قرار نگیریم و به هلاکت ابدی گرفتار نشویم.

۱- املاء و امهال به معنای مهلت دادن است.

امام صادق (علیه السلام) می فرماید: هنگامی که خداوند خیر بنده اش را بخواهد، اگر گناهی مرتکب شود او را گوشمالی می دهد تا به یاد توبه بیفتد. و هنگامی که شر بنده اش [بنده ای که غرق گناه شده است] را بخواهد، بعد از انجام گناه نعمتی به او می بخشد تا استغفار را فراموش کند و به راه خود ادامه دهد. این همان است که خداوند فرموده: سنستدرجهم من حیث لا یعلمون^۱

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید: «چه بسا کسانی که با دریافت خوبی ها گرفتار استدرج شده و با دور ماندن گناهانش از چشم مردم مغرور گردیده و با تعریف مردم از او مفتون و خود شیفته شده اند؛ و خدا هیچ کس را مانند کسی که به او مهلتی داده، امتحان و آزمایش نکرده است.»^۲

پیام آیات

- ۱- با توجه به آیات ۹۶ سوره اعراف تحلیل کنید که حکمت برخی پشامدهای سخت و ناگوار در زندگی چیست؟
- ۲- با توجه به آیه ۱۸۲ و ۱۸۳ سوره اعراف تحلیل کنید که در چه صورتی و فور نعمت نشانه سنت استدرج است؟

پیام شماره

بیشتر بدانیم

یزید گرفتار استدرج

در خطبه ای که حضرت زینب در شام و در برابر یزید بیان کرد این گونه وی را خطاب قرار داد:^۳

ای یزید، آیا گمان برده ای حال که جای جای زمین و آفاق آسمان را بر ما گرفتی و بستی و ما چونان کنیزان رانده شدیم، مایه خواری ما و موجب کرامت توسست و حکایت از عظمت جایگاه تو دارد که این چنین باد در بینی انداخته ای، و برق شادی و سرور از دیدگانت می جهد؟! اندکی آرام گیر، مگر سخن خدای را فراموش کرده ای که فرمود: «گمان مبرند آنان که کافر شدند و ما آنان را

۱- تفسیر برهان، ج ۲، ص ۱۵۳

۲- نهج البلاغه، حکمت ۲۵۷، ابتدای عبارت: «کم من مستدرج...»

۳- لهوف، سید ابن طاووس، صص ۲۱۴-۲۱۶

مهلت دادیم، (این مهلت) برای آنان خیر است، ما همانا مهلت دادیم آنان را که بر گناه خود بیفزایند و برای آنان عذاب خوارکننده خواهد بود» (آل عمران : ۱۷۸)

۶- تأثیر اعمال انسان در زندگی او : رهنمودهای قرآن کریم و پیشوایان ما نشان دهنده آن است که آینده زندگی هر فرد و اتفاقاتی که برای او رخ می دهد، در موارد بسیاری تحت تأثیر رفتارهای گذشته او، اعم از رفتارهای خوب و بد است.

پیام شماره

به طور مثال، امام صادق (علیه السلام) می فرماید :

مَنْ يَمُوتُ بِالذُّنُوبِ
أَكْثَرُ مِمَّنْ يَمُوتُ بِالْأَجَالِ
وَ مَنْ يَعْيشُ بِالْإِحْسَانِ
أَكْثَرُ مِمَّنْ يَعْيشُ بِالْأَعْمَارِ

کسانی که به واسطه گناه می میرند
از کسانی که به واسطه سرآمد عمرشان می میرند، بیشترند.
و کسانی که به سبب نیکوکاری زندگی دراز دارند،
از کسانی که به عمر اصلی زندگی می کنند، بیشترند.

همچنین در روایات آمده است که صله رحم و محبت به خویشان و دادن صدقه، عمر را افزایش می دهد^۱ و قطع رحم و بی محبتی به خویشان عمر را کاهش می دهد.^۲ احسان به والدین، امانت داری، لقمه حلال، آب دادن به درخت تشنه^۳ یا سیراب کردن حیوانات^۴ و نیز برطرف کردن اندوه و غصه دیگران نیز زندگی را بهبود می بخشد. ظلم به دیگران و افزایش گناه، اعم از فردی و اجتماعی، آثار زیانباری از جمله نزول بلاء و عدم استجاب دعا را به دنبال دارد، همان طور که تقوا و ایمان واقعی به خداوند سبب نزول برکات الهی می گردد.^۵

پیام شماره

۱- بحار الانوار، مجلسی، ج ۵، ص ۱۴۰

۲- عیون اخبار الرضا، ج ۲، ص ۳۷

۳- کافی، ج ۲، ص ۱۵۳

۴- تفسیر العیاشی، ج ۲، ص ۸۶

۵- بحار الانوار، مجلسی، ج ۶۲، ص ۶۵

۶- سوره انعام، آیه ۱۴۷ و سوره اعراف، آیات ۷۷ و ۷۸ و سوره اعراف، آیات ۱۶۳ تا ۱۶۶.

۷- سوره اعراف، آیه ۹۶.

* اکنون که با برخی از مهم ترین سنت های خداوند آشنا شدیم، لازم است برای حرکت درست در بستر این سنت ها و بهره مندی مطلوب از آنها به سؤال های زیر پاسخ دهیم و مطابق با پاسخ های خود برنامه ریزی کنیم.

۱- برای اینکه از سنت امتحان و ابتلاء موفق بیرون آییم چه اقداماتی باید انجام دهیم؟

..... الف)

..... ب)

..... ج)

۲- برای اینکه بهره مند از توفیق الهی گردیم چه برنامه هایی را پیشنهاد می دهید؟

..... الف)

..... ب)

..... ج)